

**VÝVOJ ČESKÉ PEDAGOGICKÉ VĚDY
V DOBĚ POLITICKÉ NESVOBODY – PEDAGOGICKÉHO
MYŠLENÍ MEZI INSTRUMENTALIZACÍ A AUTONOMIÍ**
**THE DEVELOPMENT OF CZECH EDUCATIONAL SCIENCE
IN THE ERA OF POLITICAL UNFREEDOM – PEDAGOGICAL
THEORY BETWEEN INSTRUMENTALIZATION
AND AUTONOMY**

Tomáš Kasper¹, Dana Kasperová²

¹ katedra pedagogiky a psychologie, FPHP, Technická univerzita Liberec/katedra pedagogiky, FF, Univerzita Karlova v Praze

² katedra pedagogiky a psychologie, FPHP, Technická univerzita Liberec

Abstrakt

Příspěvek se zabývá vývojem pedagogické vědy v období let 1948–1968, tedy v společensko-politických podmínkách nesvobody, ideologizace a sovětizace vědy i kultury. Příspěvek analyzuje v první části na pozadí teorie vědění a vývoje vědění základní cíle programu „nové“ vědecké pedagogiky v 50. letech 20. století v Československu, otázky ideologizace, instrumentalizace pedagogického výzkumu. V druhé části jsou analyzovány snahy o „oživení“ pedagogické vědy – metodologické, tematické, obsahové, institucionální – v 60. letech 20. století.

Klíčová slova: *pedagogická věda; pedagogická teorie; socialismus; totalita; vzdělávací politika*

Abstract

The paper focuses on education scholarship in the period 1948–1968, i.e. in the socio-political conditions of illiberty, ideologization and sovietization of science and culture. In the first part, the paper analyses, against the background of the theory of knowledge and the development of knowledge, the basic goals of the programme of the “new” scientific pedagogy in 1950s Czechoslovakia, the issues of ideologization and instrumentalization of education scholarship. The second part analyses the efforts to “revitalize” education scholarship—methodological, thematic, content, institutional—in the 1960s.

Keywords: *educational science; educational theory; socialism; totalitarianism; educational policy*

1 ÚVOD

Věda a kultura byly po roce 1948 „znárodněny“ a stály ve službách lidu a politické moci. Stranou neměla zůstat ani pedagogika. Pedagogická věda zaznamenává po roce 1948 na jedné straně kvantitativní rozvoj (založení ČSAV, kde měla pedagogika své pevné místo, založení VUP, nárůst počtu vědeckých a akademických pracovníků v pedagogice). Na druhé straně ideologická a politická kontrola využívá pedagogickou vědu pro společensko-politické cíle, čímž trpěl její kvalitativní rozvoj – tematická různorodost, metodologická pluralita, teoretická neukotvenost, mezinárodní otevřenost, mezioborová spolupráce. Příspěvek se ptá, jak pedagogická věda v daném období „žila“ mezi hranicemi společensko-politické instrumentalizace a vědecké autonomie (Santos & Centeno, 2023).

2 TEORIE

Rekonstrukce a analýza pedagogického programu, cílů a metodologických přístupů v socialistické pedagogice v ČSR je především otázkou specifického vztahu, symbiózy politiky a vědy (Tenorth & Wiegmann, 2022; Tenort & Häder, 1997; Kocka, 1998; Devátá, 2014) a „vítězství“ technokratických přístupů v sociálních vědách (Hoppe, 2015) v kontextu utváření „nového“ komunistického člověka (Kestere & Gonzales, 2021; Zounek, Šimáně & Knotová, 2017; Kasper, 2020). V tomto ohledu se opíráme o práce zaobírající se vztahem pedagogické vědy, ideologie, komunistické moci, tedy otázkami utváření vědního diskurzu s ohledem na společensko-politický kontext, jak jej rozvíjí sociologie vědění (Behm, Drope, Glaser & Reh, 2017), ale i přístupy dané teorií Bourdieua (Bourdieu, 1993).

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Analyzovány jsou primární prameny metodou obsahové analýzy, diskurzivně analytickými přístupy. Pramennou základnu tvoří vybrané statě k programu, cílům, metodám a směrům pedagogické vědy v sledovaném období (zejména

z časopisu *Pedagogika*) a vybrané pedagogické monografie k teorii výchovy, obecné pedagogice. Dalším zdrojem jsou rovněž archivní prameny Pedagogického ústavu J. A. Komenského při Československé akademii věd. Při analýze pedagogické vědecké diskuse vycházíme z metodologických přístupů nejen diskurzivní analýzy (Keller, 2011), ale i tzv. kontextualizačních rámců a rovněž přistupujeme k historicko-pedagogické realitě (historické empirii) pedagogické diskuse z pozic zakotvené teorie. To nám umožňuje nacházet hlavní znaky a teoretické znaky analyzovaného jevu, popsat jej a porozumět mu. (Glaser & Strauss, 2017)

4 VÝSLEDKY/OČEKÁVÁNÉ VÝSLEDKY

Analýza vývoje pedagogické vědy v období 1948–1968 v ČSR má přinést odpovědi na dvě hlavní výzkumné otázky:

1. Jakými prostředky zasahovala státní komunistická moc do vývoje pedagogické vědy ve sledovaném období.
2. Jak měl být inovován program české pedagogické vědy s ohledem na „križi pedagogiky“ v období společensko-politického tání a předjaří.

S ohledem na vývoj pedagogické vědy v okolních středoevropských státech (bývalá NDR, Polsko, Maďarsko) předpokládáme v 50. letech v ČSR vysoký státní „zájem“ v pedagogickém výzkumu. Instrumentalizace pedagogické vědy v ČSR pro společensko-politické cíle byla značná. V druhém období 60. let se pedagogika (i když později než jiné společenské vědy) otvírala novým metodologickým přístupům, zahraničním vlivům (mimo SSSR) a měla se sát pilířem „reformy socialismu“ v ČSR, respektive ČSSR. Výsledky výzkumu budou představeny na rozhraní pohledů historicko-sociologických, historicko-pedagogických. Mezioborové pohledy jsou pro dané téma zásadní.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Pedagogická věda v ČSR se ocitla po společensko-politických změnách roku 1948 v „novém světě“ Pedagogická věda se nacházela v 50. letech 20. století v „soupeření“ mezi ideologickou závislostí, společensko-politickou instrumentalizační rolí na jedné straně a snahou o vědeckou autonomii na straně druhé. Příspěvek interpretuje snahy o reformu pedagogiky v předjaří a Jaru 1968 jako

nové komplikované „přátelství“ mezi autonomním rozvojem pedagogického výzkumu a pedagogické teorie na jedné straně a novými snahami o reformu socialismu na straně druhé. V tomto rámci budou nahlíženy snahy o metodologickou, teoretickou „obnovu“ pedagogiky v 60. letech, jak se ukazovaly v akademické, výzkumně pedagogické diskusi i v snahách nově založené ČPDS. Tato analýza bude výsledkem výrazně interdisciplinárního pohledu daného „symbiózou“ historického a pedagogického pohledu.

6 LITERATURA

- Glaser, B., & Strauss, A. (2017). *Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Routledge.
- Behm, B., Drope, T., Glaser, E. & Reh, S. (2017). Wissen machen. *Zeitschrift für Pädagogik*, 63, 7–15.
- Bourdieu, P. (1993). *The Field of Cultural Production*. Polity Press.
- Devátá, M. (2014). *Marxismus jako projekt nové společnosti*. AV ČR.
- Hoppe, J. et al. (2015). „O nový československý model socialismu“. AV ČR.
- Kasper, T. (2020). „Alles muss man umschreiben“. In H. Schluss, H. Holzapfel, & H. Ganser (Eds.), *Fall des Eisernen Vorhangs 1989 und die Folgen* (pp. 99–111). Lit Verlag.
- Keller, R. (2011). *Diskursforschung*. VS Verlag.
- Kestere, I. & Gonzales M.F.(2021) Educating the New Soviet Man: Propagated Image and Hidden Resistance in Soviet Latvia. *Historia scholastica*, 7(1), 11–32
- Kocka, J. (1998). Wissenschaft und Politik in der DDR 435–460. In: J. Kocka & R. Mayntz (Eds.), *Wissenschaft und Wiedervereinigung* (pp. 435–460). Akademie Verlag.
- Tenorth, H. E. & Wiegmann, U. (2022) *Pädagogische Wissenschaft in der DDR*. Klinkhardt.
- Tenorth, H. E. & Häder, S. (Eds.) (1997). *Bildungsgeschichte einer Diktatur*. Deutscher Studienverlag.
- Zounek, J., Šimáně, M. & Knotová D. (2017). *Normální život v nenormální době*. Wolters Kluwer.